

KZ-Gedenkstätte
Neuengamme

Het concentratiekamp Neuengamme

Van 1938–1945 bevond zich in Neuengamme het grootste concentratiekamp in het noordwesten van Duitsland. De reden voor de oprichting van het kamp was de productie van bakstenen voor de door de Nazi's geplande grote bouwwerken in Hamburg.

Gevangenen

Oorspronkelijk waren de concentratiekampen speciaal opgezet voor de detentie van politieke dissidenten en tegenstanders van het regime. Later werden er steeds meer andere groepen van vervolgd ondergebracht: Joodse mannen en vrouwen, zigeuners, homoseksuelen, Jehova's getuigen, vermeende »socialen« en »criminelen«. De eerste gevangenen van het concentratiekamp Neuengamme waren meestal Duits. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen er mannen en vanaf 1944 vrouwen uit alle bezette landen van Europa bij. Redenen voor de opsluiting waren meestal hun verzet tegen de Duitse bezetting, opstand tegen dwangarbeid of racistisch gemotiveerde vervolging. De buitenlandse gevangenen vormden na een korte tijd de overgrote meerderheid (90 procent). Meer dan de helft van hen kwam uit Oost- en Centraal-Europa. 1941–1942 waren de Poolse, vanaf 1942–43, Sovjet-gevangenen de grootste nationale groep in het kamp. Maar ook uit België, Frankrijk, Nederland en Denemarken werden in 1943–1944 duizenden mensen naar het concentratiekamp Neuengamme gedeporteerd. In totaal werden in de periode 1938–1945 meer dan 80000 mannen en 13500 vrouwen in concentratiekamp Neuengamme en in de meer dan 85 buitenkampen vastgehouden. Daarnaast werden 5900 mensen niet geregistreerd in de kampboeken. Tot aan het einde van de oorlog zijn als gevolg van de moordende leefomstandigheden ten minste 42900 mensen in het kampcomplex Neuengamme omgekomen. Daar kwamen nog enkele duizenden gevangenen bij, die na het transport naar andere kampen zijn omgekomen of die na hun bevrijding overleden aan de gevolgen van hun concentratiekampverblijf.

De kamp-SS

De SS organiseerde en regelde de opsluiting in concentratiekampen van mensen die werden vervolgd voor politieke, raciale of andere redenen. In Neuengamme en de buitenkampen werden in totaal meer dan 4000 SS'ers ingeschakeld. In de buitenkampen voor vrouwen werkten opzichteressen voor de SS. Tegen het einde van de oorlog werd ook weermachts-, marine-, spoorweg-, douane- en politiepersoneel als bewaker naar concentratiekampen overgeplaatst. Het SS-personeel behandelde de concentratiekampgevangenen onmenselijk. Buiten het nauwkeurig gereguleerde strafrechtelijk systeem was er een grote ruimte voor willekeur jegens gevangenen. Bijzonder meedogenloos SS-personeel ontving beloningen, bijv. in de vorm van promoties.

Werk

De gevangenen in het concentratiekamp Neuengamme en in de meer dan 85 buitenkampen moesten 10 tot 12 uur per dag heel hard werken. In Neuengamme waren ze bij de bouw van het gevangenkamp, het SS-kamp, een steenfabriek en andere productie-installaties betrokken. Een van de commando's met de verschrikkelijkste werkomstandigheden was de verbreding van de Dove Elbe en de aanleg van een verbindingskanaal met een havenbekken. In 1942 werd de nieuwe steenfabriek in gebruik genomen en de gevangenen werden steeds meer in de leemgroeven tewerkgesteld. In 1943 begon men met de productie van prefab betonproducten voor luchtafweerstand en geïmproviseerde woningen. In de tweede helft van de oorlog stond het werk in de wapenfabrieken van het kamp op de voorgrond – in de bedrijven van de firma's Messap en Jastram en de metaalfabrieken Neuengamme GmbH (»Walther-Werke«) - evenals in de bedrijven van de »Deutsche Ausrüstungswerke« (eigendom van de SS). In de vanaf 1942 in het noordwesten van Duitsland gebouwde concentratiekampen werden de gevangenen voornamelijk ingezet bij de productie van wapens of bij het puinruimen.

Onderkomens

In 8 houten barakken, elk met 2 »blokken«, sliepen de gevangenen in eerste instantie dicht op elkaar op stromatassen op de grond. Later kregen de barakken stapelbedden van driehoek, kasten, tafels en banken. In de 50 meter lange en 8 meter brede blokken waren meestal meer dan 300, soms meer dan 600 gevangenen, op elkaar gepropt. De twee in 1943–1944 extra gebouwde bakstenen gebouwen bestonden uit elk vier blokken, waar telkens 500 tot 700 mannen werden ondergebracht. Vanaf 1944 deelden vaak drie gevangenen een bed. Wassen was beperkt mogelijk, de sanitaire voorzieningen waren onvoldoende. In de onderkomens rook het naar zweet en ontlasting. Er was geen privacy; bij de verdeling van de beste slaapplekken heerste vaak het recht van de sterkste.

Voedsel en kleding

De honger domineerde het denken en het gedrag van de gevangenen. Het eten was zeer slecht en smaakte vaak vies. 's Morgens kreeg men dunne melksoep of zogenaamde »koffie« en 's middags een dunne soep. Sommige gevangenen kregen daarbij als »toeslag voor zwaar werk« een belegde boterham. 's Avonds werd het broodrantsoen voor de volgende dag uitgedeeld. De gevangenen droegen uniforme kleding, gemaakt van gestreepte stof, die noch kou noch regen tegenhield. Deze was vaak opgelapt, versleten, te klein of te groot. Veel gevangenen probeerden zich met lege papieren zakken of met stukken van wollen dekens, die zij onder de kleding droegen, te beschermen tegen de kou. Maar dit was ten strengste verboden en werd bestraft. Zelfs in de winter moesten de gevangenen bijna uitsluitend klompen dragen. Toen er vanaf 1943 een tekort was aan gestreepte kleding deelde de SS burgerkleding uit, die met opvallende grote, gele kruizen was beschilderd.

Ziekte en overlijden

De concentratiekampgevangenen werden dagelijks geconfronteerd met de dood - ze zagen hoeveel anderen stierven, en leefden voortdurend in de angst om zelf om te komen. Ze stierven van de honger, door de extreem zware werkomstandigheden, door onvoldoende kleding en huisvesting, slechte hygiëne, het ontbreken van medische hulp of mishandeling. Enkele duizenden gevangenen werden geëxecuteerd of werden het slachtoffer van gerichte moordpartijen.

Het einde

In maart 1945 werd het »Scandinavische kamp« in concentratiekamp Neuengamme het verzamelpunt voor alle in Duitsland geïnterneerde Deense en Noorse gevangenen. De meer dan 4000 gevangenen werden onder het toezicht van het Deense en Zweedse Rode Kruis tussen 9 en 20 april 1945 met de zogenaamde »witte bussen« naar Zweden geëvacueerd. Tegelijkertijd begon de evacuatie van het hoofdkamp. Duizenden gevangenen uit Neuengamme en de buitenkampen kwamen te voet of in goederenwagens in »opvangkampen« als Wöbbelin, Sandbostel of Bergen-Belsen. Daar werden ze zonder voedsel of medische zorg en onder catastrofale hygiënische omstandigheden aan hun lot overgelaten. 9000 gevangenen werden op de drie schepen »Thielbek«, »Athene« en »Cap Arcona« naar de Lübecker Bocht gebracht, waar velen door honger, dorst en ziekte overleden. Bij een Britse luchtaanval op 3 mei 1945 op de »Thielbek« en de »Cap Arcona« verbrandden en verdronken 6600 gevangenen of werden bij een poging, om zichzelf te redden, doodgeschoten door de SS. Slechts 450 gevangenen overleefden. In Neuengamme liet de SS het bewijs van hun misdaden doelgericht verdwijnen. Dossiers werden verbrand, barakken van stro en afval vrijgemaakt, strafbok en galg verwijderd. De laatste gevangenen en SS'ers verlieten het opgeruimde en schoongemaakte kamp op 2 mei 1945. Een paar uur later bereikten de eerste Britse soldaten het kamp.

Concentratiekamp gedenkplaats Neuengamme

Jean-Dolidier-Weg 75
21039 Hamburg
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 15 00
Telefax: + 49 40 | 4 28 13 15 01
E-Mail: info@kz-gedenkstaette-neuengamme.de
Internet: www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de

EXPOSITIES

Maandag t/m vrijdag
9.30 tot 16.00 uur
Zaterdag, zondag, op feestdagen:
April t/m september
12.00 tot 19.00 uur
Oktober t/m maart
12.00 tot 17.00 uur

De toegang is gratis.
Het terrein is ook buiten
de openingstijden toegankelijk.

OPEN ARCHIEF

Op werkdagen, volgens afspraak:
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 15 51

ARCHIEF

Op werkdagen, volgens afspraak:
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 15 37

BIBLIOTHEEK

Maandag t/m donderdag
10.00 tot 15.00 uur
Vrijdag 10.00 tot 13.00 uur
en volgens afspraak:
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 15 13

STUDIENCENTRUM

Aanmelding voor
betaalde evenementen
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 15 43
E-Mail: Studienzentrum@kb.hamburg.de

RONDLEIDINGEN

Aanmelding voor betaalde
rondleidingen en projectdagen
bij de museumdienst:
Telefoon: + 49 40 | 4 28 13 10

RONDLEIDINGEN in Duitse
gebarentaal

Martina Bergmann, SHMH
Skype: museumdienstHH
Beeldtelefoon: + 49 40 | 31 10 80 03
Fax: + 49 40 | 4 27 925 324
E-Mail: Martina.Bergmann@
museumdienst-hamburg.de

RONDLEIDINGEN op zondag
(zonder aanmelding)

12.00 uur
Trefpunt: Plattenhaus, nabij de steenfabriek
15.00 uur (april t/m september)
14.00 uur (oktober t/m maart)
Trefpunt: Hoofdingang

UITGEVER

Concentratiekamp gedenkplaats Neuengamme,
juli 2016

REDAKTIE
Karin SchaweLAYOUT
Julia WernerFOTO'S
Concentratiekamp gedenkplaats Neuengamme,
archief

Ondersteund door de commissaris voor cultuur
en media van de Bondsregering

Ausstellungen
Begegnungen
Studienzentrum

Concentratiekamp-gedenkplaats Neuengamme

Concentratiekamp gedenkplaats Neuengamme in Hamburg herinnert op een historische plek aan de meer dan 100000 mensen, die van 1938–1945 gevangenen van het concentratiekamp Neuengamme en de buitenkampen waren. Het is een plaats om te gedenken en te leren, die de herinnering aan de slachtoffers van SS-terreur bewaart en vele mogelijkheden biedt om zich met de oorzaken en gevolgen van het naziregime bezig te houden.

De plaats na 1945

Na het einde van de oorlog gebruikte de Britse militaire administratie de gebouwen van het voormalige concentratiekamp Neuengamme eerst als kamp voor »Displaced Persons«, vervolgens als interneringskamp voor leden van de SS, de NSDAP en de Weermacht en als een doorgangskamp. 1948 werd het kampterrein overgedragen aan de stad Hamburg, die vele originele gebouwen van het voormalige concentratiekamp sloopte en in bestaande en nieuwe gebouwen een gevangenis vestigde. Eind jaren 1960 kwam er nog een gevangenis op het voormalige kampterrein. Op aandringen van vele overlevenden van het concentratiekamp werd in 1953 op het terrein van de voormalige kamptuin een eerste gedenkzuil opgericht. 1965 ontstond het internationale monument met stèle, gedenkmuur en de sculptuur »Le Déporté«. In 1981 werd een documentatiecentrum geopend met een eerste permanente tentoonstelling. In 1995 volgde een nieuwe permanente tentoonstelling, verspreid over een groter oppervlak, totdat uiteindelijk, na een lange strijd, vooral door de organisaties van overlevenden, en tegen veel weerstand, in de eerste gevangenis werd verplaatst en in 2005 een nieuw vormgegeven gedenkplaats voor het publiek kon worden opengesteld. Na de sluiting van de tweede gevangenis in 2006 werd bijna het gehele terrein van het voormalige concentratiekamp Neuengamme een gedenkplaats.

De gedenkplaats

Het terrein van de gedenkplaats heeft tegenwoordig een oppervlakte van 57 hectare met 17 gebouwen, die bewaard zijn gebleven uit de tijd van het concentratiekamp; het is daarmee een van de grootste concentratiekamp gedenkplaatsen in Duitsland. De buitenruimte is ontsloten en gedocumenteerd. Het ontwerp van het voormalige gevangenis kamp wordt gekenmerkt door de markeringen van de barakplattegronden en de hekken van het kamp en ook door archeologische opgravingen. Ook het verloop van de voormalige hekken en de positie van de wachttorens zijn gemarkeerd. Op de gedenkplaats kunnen vijf permanente exposities en tijdelijke exposities worden bezichtigd. Een archief, een bibliotheek en een open archief en ook het studiecentrum voor projecten en seminarprogramma's dienen voor het verzamelen van documentatie en het overdragen van kennis. Bij het Service Point bij de ingang van het gedenkteken kunnen audiogidsen geleend, informatie verkregen en publicaties gekocht worden. Met behulp van het meertalige audiogidsysteem is op het hele terrein bij 112 stations informatie beschikbaar. Deze informatie kan ook worden verkregen via de eigen smartphones (App: KZ-Gedenkstätte Neuengamme).

Terrein

Het terrein is onderverdeeld in de gedenkplaats ① met het internationale gedenkteken ②, het herdenkingsgebied en het gedenkhuis ③ en zuidelijk daarvan de aangrenzende grote documentatie- en tentoonstellingsruimte. Een rondlopende route ontsluit het terrein en leidt tot de historische gebouwen en bezienswaardigheden, zoals de voormalige steenfabriek ④, het havenbekken ⑤ of de door de SS gebruikte gebouwen ⑥. 60 tekst en beeld panelen geven informatie over het terrein; een routegids is verkrijgbaar bij het Service Point bij de hoofdingang.

Gedenkhuis

In het herdenkingsgebied staat het in 1995 ontworpen gedenkhuis. Op vier meter lange, naast elkaar aan de wand gehangen doeken staan de bij de gedenkplaats bekende namen van de doden van het concentratiekamp Neuengamme vermeld. De 23 395 namen worden vermeld in de volgorde van de datum van overlijden; tegen het einde van de oorlog worden de naamkolommen van dag tot dag langer. Aan de slachtoffers, van wie de namen niet bekend zijn, is een ruimte gewijd, waarin onbedrukte doeken liggen. In een zijkamer met uitzicht op het internationale gedenkteken worden in zeven houten vitrines facsimile's van met de hand geschreven dodenboeken uit de ziekenboeg van het gevangenis kamp gepresenteerd.

Exposities

Vier van de vijf permanente exposities worden in historische gebouwen getoond. De vijfde expositie is bij de muurresten van de in 2006 gesloopte gevangenis op het terrein van de voormalige leemgroeven ingericht. Daarnaast worden er tijdelijk eigen en externe exposities gehouden, die de thema's van de permanente exposities aanvullen en verdiepen. Permanente exposities:
- De belangrijkste expositie »Tijdsporen: het concentratiekamp Neuengamme 1938–1945 en de daaropvolgende geschiedenis« ⑦ in een voormalig gevangenisgebouw,
- De studie expositie »Afdeling Neuengamme: De kamp-SS in de voormalige SS-garages« ⑧
- En de aanvullende exposities »Werk en vernietiging: »KZ dwangarbeid in de baksteenproductie« in de voormalige steenfabriek ④,
- »Mobilisatie voor de oorlogseconomie: »KZ dwangarbeid in wapenproductie« in de voormalige »Walther-werken« ⑨
- En bij de muurresten »Gevangenis en gedenkplaats: documentatie van tegenspraak« ⑥.

HET AANBOD VAN DE GEDENKPLAATS

Concentratiekamp-gedenkplaats Neuengamme is nu een leer- en ontmoetingsplaats van internationale betekenis, die veel mogelijkheden biedt om met het verleden en het heden bezig te zijn. Bezoekers kunnen tijdens rondleidingen over het terrein en middels de exposities informatie krijgen, er worden projecten en studiedagen en mogelijkheden voor verdere scholing geboden, materiaal voor historisch-politieke studie vanuit Duits, binationaal en multinationaal perspectief ontwikkeld, op onderzoek gebaseerd leren in de exposities, de seminar- en werkruimtes in het studiecentrum ⑩ en in een digitaal ondersteund open archief ⑧ mogelijk gemaakt. Voor de verdieping van het bezoek aan de gedenkplaats of voor onderzoeksprojecten zijn een wetenschappelijk archief en een bibliotheek ⑩ beschikbaar. De gedenkplaats organiseert regelmatig internationale herdenkingen en interviews met tijdgetuigen.

Gedenkplaats pedagogie

De medewerksters en medewerkers van de gedenkplaats pedagogie informeren aangemelde bezoekersgroepen, volwassenen en jongeren op relevante wijze over de geschiedenis van het concentratiekamp Neuengamme met speciale nadruk op het lot van de gevangenen. Het betaalde aanbod bestaat uit 2 tot 5 uur durende evenementen, van museumgesprek tot dagprojecten. Deze bevorderen door verschillende methodes de onafhankelijke verwerking van kennis van de deelnemers, het zelfstandig verkennen van het ruime terrein en het intensief bezig zijn met de thema's van de tentoonstelling. Groepsboekingen via de Museumdienst Hamburg: + 49 40 428 131-0 of www.museumdienst-hamburg.de.

Studiecentrum

De zes- en zeven uur durende studiedagen als ook de meerdaagse formats van het studiecentrum zijn gericht op volwassenen en jongeren en worden vaak uitgevoerd in nauw overleg met de instellingen voor buitenschools onderwijs aan jongeren en volwassenen. Voor leden van instellingen en scholen voor beroepsonderwijs worden op specifieke onderwerpen gerichte evenementen aangeboden. Het studiecentrum organiseert conferenties, workshops, vervolopleidingen en seminars, ook in samenwerking met andere instellingen in binnen- en buitenland. Naast de uitwisseling van jongeren en de uitwisseling van studenten worden door het studiecentrum internationale workcamps georganiseerd. Boekingen van het aanbod van het studiecentrum direct bij de concentratiekamp gedenkplaats Neuengamme: + 49 40 428 131 543 of studienzentrum@kb.hamburg.de.

Er worden regelmatig openbare rondleidingen aangeboden: Informatie daarover in het impressum en op de website.

De website van concentratiekamp-gedenkplaats Neuengamme geeft informatie over de geschiedenis van de plaats, de verschillende exposities, de huidige educatieve programma's, evenementen, rondleidingen, onderzoek, publicaties, contactgegevens en sociale media-activiteiten: www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de Een virtuele rondleiding door de exposities met al het verdiepingmateriaal, ook beschikbaar als download, biedt de website: www.neuengamme-ausstellungen.info

Toegankelijkheid

Met uitzondering van het in 1981 gebouwde gedenkhuis zijn alle voor het publiek bestemde gebouwen toegankelijk voor rolstoelgebruikers.

